

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається вплив художніх творів на почуття дітей. Звертається увага на функції художніх текстів, що впливають на їхні почуття (інформаційно-освітню, виховну, національно-духовну, історичну, естетичну, культуросоносну, розважальну). Дається аналіз окремих досліджень, пов'язаних із художніми творами, де йдеться про провідну роль емоцій (моральних, естетичних) у сприйманні дітьми художніх текстів. Визначається роль казки в естетичному вихованні дошкільників, наводиться приклад українських авторів, твори яких поповнюють словник дітей епітетами, метафорами, образними виразами.

Звертається увагу на значення ілюстрацій для дітей як засобу передачі зовнішнього перебігу подій, що доповнюється розкриттям провідної ідеї твору, внутрішнього задуму автора. Даються поради вихователям щодо підбору для читання дітям художніх текстів, де вони спочатку мають визначити завдання, які будуть вирішувати за допомогою змісту того чи того твору (збагачення чи уточнення знань, збагачення словника, ознайомлення..., розширення..., закріплення тощо).

Предметно-образне мислення дитини-дошкільника свідчить про сприйняття нею тексту через конкретні образи. Маючи надзвичайно обмежений досвід, недостатність умінь його застосовувати, дошкільники й відчують складність у розумінні текстів різних видів. Рівень розуміння тексту залежить від рівня розвитку в дітей умінь аналізувати твір, встановлювати зв'язки (причинні, смислові) між окремими моментами твору, мотивами і вчинками дійових осіб.

Більше занурення дитини в зміст твору сприяє кращому його сприйняттю й розумінню та здійснює на неї більший виховний вплив. Через художнє розкриття взаємовідносин українців, їхні родинні й дружні стосунки в дитини формується висока духовність, певні уявлення про закони людського життя, моральні та етичні почуття, етичні норми поведінки, про довкілля.

Ключові слова: естетичне виховання, художні тексти, художні образи, сприймання тексту, почуття.

На зламі ХХ й ХХІ століть естетичний світ підростаючого покоління значно змінився. Виник конфлікт естетичних установок, поглядів, смаків. Причиною тому стали електронні засоби масової інформації (ЗМІ), інтернет, деестетизація мистецтва, що були спричинені переорієнтацією на масову культуру, комерціалізацію. Розвиток національної системи освіти в Україні вимагає вдосконалення існуючих форм і методів виховного впливу на особистість, зокрема на естетичний розвиток дитини-дошкільника. У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) зазначається, що дошкільний вік є стартовою платформою особистісного розвитку дитини, однією з цінностей якого має бути розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей [1, с. 4].

Естетика як наука, вивчаючи закономірності розвитку естетичних явищ у природі, суспільстві, людській діяльності, спонукає людину відтворювати існуючу дійсність у єдності й протилежності за допомогою узагальнень, понять та через створення різних художніх образів. Ураховуючи передбачене в Базовому компоненті дошкільної освіти емоційно-ціннісне ставлення дитини до кожної компетентності, ми зосередили увагу на художніх текстах, які сприяють естетичній вихованості старших дошкільників.

Метою статті є розкриття значення художніх творів у естетичному вихованні дітей дошкільного віку.

Зазначимо, що проблемі естетичного виховання дошкільників присвятили свої праці такі вчені, як: І. Бех, А. Богуш, І. Зязюн, Г. Костюк, О. Столяренко, Т. Тарасова, Н. Чепелева та ін. (естетичний розвиток особистості, сутність естетичного виховання, його принципи й завдання); А. Богуш, О. Білан, В. Улянова, М. Татаренко, Л. Яковенко та ін. (творчі здібності дітей, формування якостей всебічно розвиненої особистості, зміст роботи, сприймання й розуміння тексту).

За С. Гончаренко, естетичне виховання – це складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. Естетичне виховання спрямоване насамперед на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя в його різноманітних проявах [6].

Одним із унікальних видів мистецтва є література. Навчаючи дітей любити художнє слово, дорослий через художні образи здійснює на дитину естетичний вплив, розширює її кругозір, гуманізує свідомість.

Контактуючи безпосередньо з довкіллям, людина зустрічається з різними об'єктами та явищами, отримуючи інформацію про них, про їх властивості та якості, тобто людина сприймає об'єкти. Так, В. Шапар, у психологічному тлумачному словнику сприймання визначає як «цілісне відображення предметів, явищ, ситуацій і подій у їхніх відчуттєво доступних часових і просторових зв'язках та відносинах» [9].

Учені звертають увагу на вміння дитини сприймати текст, сприйняття якого починається з розгляду відповідної ілюстрації. Сприймання тексту – складний процес, що характеризується значною кількістю помилок через бідність еталонів сприйняття, оскільки дитина-дошкільник ще не всі еталони вміє узагальнювати. Розуміння дитиною тексту відстає від сприймання (слово передусе його осмисленню). Оскільки

в дитини-дошкільника мислення предметно-образне, тому й текст сприймається краще через конкретні образи. Маючи надзвичайно обмежений досвід, недостатність умінь його застосовувати, дошкільники й відчувають складність у розумінні текстів різних видів. Рівень розуміння тексту залежить від рівня розвитку в дітей умінь аналізувати твір, встановлювати зв'язки (причинні, смислові) між окремими моментами твору, мотивами і вчинками дійових осіб [2; 10]. Провідну роль у сприйманні дітьми художніх текстів відіграють емоції (моральні, естетичні).

За А. Богуш, дошкільний вік є періодом формування досвіду сприймання творів мистецтва, зокрема художньої літератури: «...літературний твір, пробуджуючи мислительний процес за допомогою слова, тобто відвернення від безпосереднього чуттєвого сприйняття, водночас забезпечує багатство чуттєвого сприйняття, конче необхідного для мислення дитини» [5].

О. Білан, досліджуючи вплив ілюстрації на розуміння дітьми тексту твору зазначає, що воно полягає в тому, що після сприймання малюнків збільшується загальна кількість відтворених дітьми моментів тексту, зростає зв'язність переказу, виклад тексту стає більш образним, виразнішим, подекуди з елементами творчості. Дослідниця також звертає увагу на значення ілюстрацій для дітей як засобу передачі зовнішнього перебігу подій, що доповнюється розкриттям провідної ідеї твору, внутрішнього задуму автора [3].

Як зазначав Г. Костюк, центральним етапом у роботі над текстом є розуміння прочитаного – мислительний процес, спрямований на розкриття істотних ознак, зв'язків, відношень між об'єктами [7].

Н. Чепелева визначає читання як своєрідний діалог між автором і читачем, характеризуючи його як «... творчий процес, що передбачає не пасивне сприймання закладеної в тексті інформації, а активну її переробку, висунення власних гіпотез, точок зору, запитань до тексту, згоду або незгоду з його автором» [8].

Так, на формування особистості активно впливають: образотворче мистецтво, музика, театр, природа, художні тексти. Організуючи життя і діяльність дітей, дорослий спрямовує свої педагогічні впливи на формування й розвиток у них естетичних почуттів, умінь оцінювати прекрасне, формувати уявлення про прекрасне у вчинках, оцінювати поведінку героїв казок, оповідань.

Важливо звертати увагу на середовище, у якому дитина зростає. Естетика побуту включає в себе безліч деталей: речі, які оточують дитину і якими вона користується, іграшки, одяг маляти й дорослих у дитячому оточенні, дизайн приміщень, у яких мають місце малюнки сюжетів відомих дітям казок, книжки з яскравими малюнками для розглядання, альбоми-розмальовки за сюжетами відомих творів тощо. Усе це викликає в дітей естетичне задоволення, гарний настрій. Тому педагогам необхідно дотримуватись трьох правил, які роблять естетику побуту засобом естетичного виховання: жити в красі, помічати красу, підтримувати й створювати красу навколо себе.

На загальний психічний і духовний розвиток особистості, як відомо, має великий вплив література. Вона відіграє важливу роль у засвоєнні рідної мови, демонструючи її красу, музичність, допомагає краще пізнати себе, довкілля, впливає на формування в дитини образного мислення, виховання естетичного смаку, позитивних моральних якостей.

Проте усна народна творчість, дитяча література супроводжують дітей з перших років життя. Особливе місце в житті кожної дитини займає казка, загострюючи її емоційну чуйність. Як зазначила А. Богуш, художня література та усна народна творчість – це такі види мистецтва, які супроводжують людину з перших років життя. На її думку, на цій першій сходинці, в дошкільному віці, коли закладається фундамент особистості, формується психіка, уявлення дитини про довкілля, інтенсивно розвивається мовлення, фольклор, його малі жанри, художня література відіграють велике значення в психо-емоційному розвитку кожної маленької особистості [4].

Впливаючи на почуття дітей, казка навчає їх красивим вчинкам, викликає різні хвилювання, змінює їхній емоційний стан, впливає опосередковано на поведінку. У зв'язку з цим учені виокремили такі функції художніх текстів: інформаційно-освітню, виховну, національно-духовну, історичну, естетичну, культуроносну, розважальну [2; 4; 8; 10].

Інформаційно-освітня функція полягає в тому, що кожний художній текст несе певну інформацію, повідомляючи про певні події, життя, ситуації, соціальні та моральні норми поведінки й співіснування та ін. За цією функцією літературні твори розподіляють на три групи: твори, що несуть нову інформацію для дитини, з якою вона ще не стикалася; твори, в яких обігрується знайома інформація, але в нових варіантах, у несподіваних для дитини ситуаціях, у яких уточнюються певні правила життя та форми поведінки; твори, в яких автор подає дітям поглиблені знання з природи, краєзнавства, з історії, з моралі, народознавства тощо.

Добираючи для читання дітям художній текст, вихователь спочатку має визначити завдання, які він вирішить за допомогою змісту цього твору (збагачення чи уточнення знань, збагачення словника, ознайомлення..., розширення..., закріплення тощо).

Виховна функція художніх текстів. Залежно від того, як вихователь прочитає художній твір і як розставити акценти, на що зверне увагу дітей, залежить їхнє ставлення до твору, до того чи іншого його персонажу, що викличе в кожній дитини позитивні емоції, співчуття, або негативне ставлення, осуд. Через ставлення до подій, героїв художнього твору в дітей формуються певні уявлення про закони людського життя, моральні та етичні почуття, етичні норми поведінки, про довкілля. Чим більше дитина занурюється в зміст твору, сприймає й розуміє його, тим більше на неї здійснює твір свій виховний вплив.

Національно-духовна функція. Виникаючи на стику мистецтва, педагогіки й психології, дитяча книга пропонує маленьким слухачам образи героїв із національним характером, національною психологією, свідомістю, національним менталітетом. Через опис краси пейзажів, природи дитина пізнає свій рідний край, Вітчизну. Висока духовність формується в дитини через художнє розкриття взаємовідносин українців, їхні родинні й дружні стосунки. Вже на перших етапах соціалізації особистості в дошкільника формується національна роль завдяки інституту соціальних ролей. Книги, написані зразковою, живою, образною рідною мовою, сприяють формуванню її високої духовності, національного менталітету. Український фольклор, будучи особливо цінним у цьому відношенні, містить в собі національний досвід, витончену влучність і точність рідної мови. Ментальність нації, її духовно-моральний кодекс, думки народу містяться в прислів'ях, приказках, приповідках і казках. Отже, національний фольклор, твори українських письменників є потужним засобом навчання і виховання особистості дитини-дошкільника.

Історична функція. Художня література, використовуючи як національний скарб мистецтво слова, об'єднує в єдине ціле сучасне і минуле, історію народу. Саме народ творить історію, а письменники її зберігають для наступних поколінь. Через перекази, оповідання, казки діти дізнаються про історію рідного краю, традиції, звичаї, обереги, народні свята, про героїв українського народу, таких як: Богдан Хмельницький, Іван Голота, Кирило Кожум'яка, Олесь Довбуш.

Культуроносна функція художніх текстів. Художня література як і рідна мова є носієм національної культури. Відомі українські письменники О. Гончар, П. Тичина, І. Франко, Т. Шевченко та ін. у своїх художніх творах несли й несуть українську духовність, національну культуру, передаючи національні цінності до скарбнички світової культури, літератури (проза, поезія, драматургія). Культуроносна функція літератури реалізується й на особистісному рівні. Читання художніх творів українських письменників дозволяє краще пізнати свій народ, його традиції, збагатити мову, що робить людину висококультурною, носієм своєї національної культури. Тому важливо дітей вже з раннього віку прилучати до кращих літературних зразків українського фольклору, поезії, прози, драматичних творів, знайомити їх як із творами українських письменників, так і сучасних поетів і письменників.

Естетична функція. На емоційну сферу дитини, її почуття великий вплив справляє мистецтво слова. Оскільки дитина сприймає художній твір на слух, то до мистецтва виразного читання дорослого ставляться неабиякі вимоги. У процесі читання чи розповідання педагог повинен продемонструвати дітям своє емоційне ставлення до подій, героїв твору, що має певний вплив, переконуючи їх, що саме так і повинно все відбуватися. Через свої емоції педагог пробуджує в дітей співчуття, співпереживання. Художній образ допомагає дитині прожити разом із героєм частину його життя, перейняти його почуття. Своєю образною мовою поетичні твори викликають у дітей почуття прекрасного, естетичну насолоду, бажання запам'ятати вірші, читати їх близьким і знайомим людям. Поетичні твори поповнюють словник дітей епітетами, метафорами, образними виразами. Наведемо класичні приклади українських авторів, як от:

Вишеньки-черешеньки,
Червоні, спілі,
Чого ж бо ви так високо
Виросли на гіллі? (*Леся Українка*)

Вийди, сонечко, скоріш,
Подивися з хмари:
Там у полі колоски
Підняли вже стяги (*Наталія Забіла*)

Розважальна функція. Художні твори, що належать до гумористичного жанру, виконують функцію розважання дітей. Діти люблять твори цього жанру, вони викликають у них радість, сміх, веселощі. До таких творів відносяться твори Г. Бойка («Бруднуля», «Вереда», «Не загублюся» та ін.), В. Ладизця («Ой болить у мене зуб» та ін.), Д. Білоуса («Упертий Гриць», «Лікарня в зоопарку», «Пташині голоси», «Веселий кут» та ін.); перевертні М. Вінграновського, О. Сенатович, А. М'ястківського, В. Нестайка та ін. Для розваги дітей використовують також театральні вистави та ігри за змістом художніх творів.

На думку психологів, художній твір сприяє не лише засвоєнню нових знань і вмінь, не лише формує окремі психічні процеси, а й змінює загальне ставлення до дійсності, стимулює виникнення нових, більш високих мотивів діяльності [2; 7]. Як зазначають дослідники, доступнішою для дошкільників усіх вікових категорій є ритмічна організація тексту, що досягається шляхом повторів через певні текстові проміжки однотипних лексичних, синтаксичних засобів, шляхом протиставлень, врівноважень, дотримання точного співвідношення частин, ритмічного надходження нового.

Тому важливим є вміння педагога відшукати засоби управління процесом сприймання художнього твору дитиною, виховуючи в неї позитивні естетичні почуття, що підсилило б її емоційний відгук на твір (вірш, казку, оповідання). Крім того, важливим є вміння педагога створити певні умови для перенесення дитиною почуттів, які вона отримала під впливом твору, в її активне життя, в самостійну діяльність.

Використана література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Новий стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. Затверджено Наказом МОН України від 12.01.2021 р. № 33. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf>
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2. Чернівці : Букрек, 2015. 640 с.
3. Білан О. Розповідання за ілюстраціями. Старший дошкільний вік. Київ : Шкільний світ, 2011. С. 5.
4. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку. Одеса : Маяк, 1999. С. 58–59.
5. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. Київ : Слово, 2010. 304 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 119.
7. Психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. школа, 1969.
8. Чепелева Н. В. Психологія читання тексту студентами вузів. Київ : Либідь, 1990. С. 5.
9. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. С. 496.
10. Яковенко Л. В. Театралізовані казки. Харків : Вид. «Ранок», 2015. 96 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Novyi standart doshkilnoi osvity). Nova redaktsiia [Basic component of preschool education (New standard of preschool education). New edition]. Zatverdzheno Nakazom MON Ukrainy vid 12.01.2021 r. № 33. URL: <https://mon.gov.ua/static-doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf> [in Ukrainian].
2. Bekh I. D. (2015). Vybrani naukovy pratsi. Vykhovannia osobystosti [Selected scientific works. Personality education]. T. 2. Chernivtsi : Bukrek. 640 s. [in Ukrainian].
3. Bilan O. (2011). Rozpovidannia za iliustratsiiami. Starshyi doshkilnyi vik [Storytelling with illustrations. Senior preschool age]. Kyiv : Shkilnyi svit. S. 5 [in Ukrainian].
4. Bohush A. M. (1999). Vytoky movlennievoho rozvytku [Origins of speech development]. Odesa : Maiak. S. 58–59. [in Ukrainian].
5. Bohush A. M. (2010). Metodyka orhanizatsii khudozhno-movlennievoi diialnosti ditei u doshkilnykh zakladakh [Methodology for organizing artistic and speech activities of children in preschool institutions]. Kyiv : Slovo. 304 s. [in Ukrainian].
6. Honcharenko S. U. (1997). Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid. S. 119 [in Ukrainian].
7. Psykholohiia [Psychology]. (1969); za red. H.S. Kostiuka. Kyiv : Rad. shkola. [in Ukrainian].
8. Chepelieva N. V. (1990). Psykholohiia chytannia tekstu studentamy vuziv [Psychology of reading text by university students]. Kyiv : Lybid. S. 5 [in Ukrainian].
9. Shapar V. B. (2004). Psykholohichnyi tлумachnyi slovnyk [Psychological explanatory dictionary] Kharkiv : Prapor. S. 496 [in Ukrainian].
10. Yakovenko L. V. (2015). Teatralizovani kazky [Theatricalized fairy tales]. Kharkiv : Vyd. «Ranok». 96 s. [in Ukrainian].

T. Stepanova, I. Parfenteva. Education of aesthetic senses through artworks in preschool children

The article reveals the influence of works of art on children's feelings. Attention is drawn to the functions of literary texts that influence their feelings (informational-educational, educational, national-spiritual, historical, aesthetic, cultural, entertaining). An analysis of individual studies related to works of art is given, which deals with the leading role of emotions (moral, aesthetic) in children's perception of literary texts. The role of fairy tales in the aesthetic education of preschoolers is determined, examples of Ukrainian authors are given, whose works replenish children's vocabulary with epithets, metaphors, figurative expressions.

Attention is drawn to the importance of illustrations for children as a means of transmitting the external course of events, which is complemented by the disclosure of the leading idea of the work, the author's inner intention. Advice is given to educators on the selection of literary texts for reading to children, where they must first determine the tasks that they will solve using the content of a particular work (enrichment or clarification of knowledge, enrichment of vocabulary, familiarization..., expansion..., consolidation, etc.).

The object-figurative thinking of a preschooler indicates that he perceives the text through specific images. Having extremely limited experience, insufficient ability to apply it, preschoolers experience difficulty in understanding texts of various types. The level of understanding of the text depends on the level of development of children's abilities to analyze the work, establish connections (causal, semantic) between individual moments of the work, motives and actions of the characters.

The child's greater immersion in the content of the work contributes to its better perception and understanding and has a greater educational impact on him. Through the artistic disclosure of the relationships of Ukrainians, their family and friendly relations, a high spirituality is formed in the child, certain ideas about the laws of human life, moral and ethical feelings, ethical norms of behavior, and about the environment.

Key words: *aesthetic education, artistic texts, artistic images, perception of the text, feelings.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 26.12.2025